

Sborník Drahomíru Kouckému

SEPARÁTNÍ VÝTISK

Most 2002

Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Nordwestböhmens 9

Příspěvky k pravěku a rané době dějinné severozápadních Čech 9

Festschrift für Drahomír Koutecký

Herausgegeben
von
Petr Čech und Zdeněk Smrž

Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech

Most 2002

Sborník Drahomíru Kouteckému

Petr Čech a Zdeněk Smrž
(editoři)

Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech

Most 2002

Obsah

<i>Beneš Jaromír</i> : Luk a šíp v pravěku Evropy od neolitu do konce doby bronzové	9-26
<i>Blažek Jan – Kotyza Oldřich</i> : Pohřebiště kultury zvoncovitých pohárů ve Schwarzenberské ruční cihelně v Lovosicích	27-36
<i>Bouzek Jan</i> : Přechod od doby popelnicových polí do halštatu: od štítarského stupně knovízské kultury do kultury bylanské v Čechách, a od kultury podolské do kultury horákovské na Moravě	37-46
<i>Bubeník Josef</i> : K staroslovanskému sídlišti u Bíliny a počátkům slovanského osídlení jejího okolí.....	47-60
Buchvaldek Miroslav : Poznámky k A-sekeromlatům v Čechách, na Moravě a v Bavorsku	61-66
<i>Cvrková Marta – Salač Vladimír</i> : Laténské sídlištní nálezy na Střekově (Ústí n.L.).....	67-92
<i>Kyselý René</i> : Laténské zvířecí kosti ze Střekova (Ústí n. L.).....	93-96
<i>Dobeš Miroslav – Zápotocká Marie</i> : Mladoneolitické nálezy z Hrdlovky na Teplicku.....	97-110
<i>Droberjar Eduard</i> : Římský meč typu Biborski IV z Hradiště, okr. Louny.....	111-116
<i>Gedl Marek</i> : Bronzezeitliche sogenannte Etagegefäße aus Oberschlesien.....	117-126
<i>Hennig Hilke</i> : Hallstattzeitliche Prunkgräber mit Pferdebeigabe.....	127-134
<i>Holodňák Petr – Holodňáková Radmila</i> : Superpozice hrobu KŠK s hroby kultury únětické z pískovny v Roztylech, okr. Chomutov – eneolitická mohyla s dodatečnými pohřby starší doby bronzové.....	135-140
<i>Křivánek Roman</i> : Nové geofyzikální průzkumy mohylových pohřebišť na Roudnicku a Libochovicku	141-152
<i>Meduna Petr</i> : Výzkum zaniklého klášterního dvora Hrnčire, k. ú. Jenišův Újezd.....	153-162
<i>Pleinerová Ivana</i> : Dlouhé domy únětické kultury v severozápadních Čechách.....	163-166
<i>Podborský Vladimír</i> : Výpověď bohatých hrobů horákovské kultury.....	167-176
<i>Půlpán Marek</i> : Únětické hroby na lokalitě Kozly, okr. Louny.....	177-188
<i>Hlavová Jana</i> : Antropologické zpracování únětických kosterních pozůstatků z lokality Kozly, okr. Louny.....	189-196
<i>Sankot Pavel</i> : Beitrag zum Fundstoff der Grabhügel aus Hradiště bei Písek.....	197-208
<i>Schmotz Karl</i> : Ein hallstattzeitliches Schwertgrab von Oberpöding, Landkreis Deggendorf, Niederbayern.....	209-222
<i>Slabina Miloslav</i> : Dva nálezy z pozdní doby bronzové.....	223-226
<i>Sláma Jiří</i> : Přínos archeologie k poznání strukturálních proměn v přemyslovském státě na počátku 11. století.....	227-234
<i>Smrž Zdeněk</i> : Knovízsko–štítarské pohřebiště v Přezeticích, okr. Chomutov.....	235-242
<i>Spurný Václav</i> : Nález z ověřovacího výzkumu na „Skalce“ u Velimi v roce 1948.....	243-246
<i>Štauber Bedřich</i> : Hrob mohylové kultury v pískovně v Pochedelicích, okr. Louny.....	247-250
<i>Sýkora Milan</i> : Dva mladoúnětické hroby z Lovosic.....	251-256
<i>Sýkorová Jana</i> : Obydlí v mladší a pozdní době bronzové v českých zemích.....	257-264
<i>Turek Jan</i> : Žárové pohřby období zvoncovitých pohárů z Lovosic.....	265-270
<i>Venclová Natalie</i> : Bronzy z Bohosudova.....	271-278

<i>Waldhauser Jiří</i> : Laténská keramika z polohy „Valcha“ u Jičína: kontakty východu Čech a keltského severozápadu?.....	279-280
<i>Zápotocký Milan</i> : K sídelním a pohřebním areálům kultury nálevkovitých pohárů v severozápadních Čechách: Vikletice, okr. Chomutov.....	281-308
<i>Vencl Slavomil</i> : Štípaná industrie ze sídliště KNP ve Vikleticích, okr. Chomutov.....	309-314
<i>Kyselý René</i> : Zvířecí kosti ze sídliště kultury nálevkovitých pohárů ve Vikleticích (okr. Chomutov).....	315-322

Laténské zvířecí kosti ze Střekova (Ústí n. L.)¹

René Kyselý, ArÚ AV ČR Praha

Úvod

Soubor zvířecích kostí z geologické sondy z podhradí hradu Střekov představuje jediný zvířecí materiál laténského stáří z této lokality. Archeologicky je nález zajímavý vysokou hustotou keramických střepek a zvláštní polohou nálezu (viz *Cvrková–Salač* v tomto svazku). Celkem soubor čítá 256 kostí nebo fragmentů, z nichž zhruba polovinu bylo možno druhově identifikovat (viz tab.1).

Výsledky

Přestože mezi určenými druhy dle počtu fragmentů i minimálního počtu jedinců (MNI) převažují domácí nad divokými, jejich převaha není velká (hlavně dle MNI). Zastoupení divokých druhů (37% dle frag., 47% dle MNI) je v porovnání s jinými laténskými soubory z našeho území velmi vysoké. Na území Čech je zastoupení divokých druhů dle publikovaných prací vždy do pěti procent (*Peške 1993; Beech 1998*). Soubor ze Střekova takto nápadně z dosud známého schématu vybočuje. Není možno rozhodnout, zda jde jen o situaci v prozkoumané sondě, nebo zda vysoké procento divokých druhů je charakteristické pro celou lokalitu. Silné zastoupení divokých druhů může souviset i se zvláštní polohou naleziště. *Peške (1993)* zjistil větší procento divokých druhů pouze u moravských sídlišť s větší nadmořskou výškou (340 m.n.m. nebo více), které nebyly oppidy (Bořitov – 8%, Ptení – 12%, Požaha – 50%). Nadmořská výška nálezu ze Střekova je ovšem mnohem menší – 206,5 m n.m.

Mezi domácími druhy je nejvíce zastoupen skot, za ním následuje prase a kůň.

Kůň (*Equus ferus f.caballus*) je zastoupen relativně vysokým procentem (8,3%). Některé fragmenty mohly patřit koni relativně velkému (acetabulum: LA = 65,5mm, phalanx 1: GL = 76mm). Podélný zářez/zásek na jednom krčním obratli a fragmentárnost kosti naznačuje, že kůň sloužil jako potrava. Příčné zářezy na prvním prstním článku pravděpodobně vznikly při stahování kůže. Horní lící zub patří dospělému, spíše staršímu jedinci, jeho korunka je opálena.

V materiálu jsou přítomny doklady minimálně dvou různě velkých jedinců domácího tura (*Bos primigenius f.taurus*). Skupina fragmentů, u kterých nebylo rozlišeno, zda patří skotu nebo jelenu, představuje další dva jedince a fragmenty neurčeného tura (*Bos/Bison*) představují dalšího jedince. Vedle domácího skotu malé velikosti – typického pro latén až středověk – (např. centroquartale: GB = 43,9mm) je přítomna i skupina fragmentů patřící domácímu skotu větších rozměrů (např. dist. tibia: Bd = 59,7mm). Uvedená distální část holenní kosti má velmi silnou kompaktu (možná šlo o robustního jedince). Kromě toho byly přítomny zuby velkých rozměrů (označeno *Bos/Bison*), které mohou patřit i divokému turu. Kohoutková výška vypočítaná dle vcelku zachovaného metakarpu (GL = 175mm, B = 29,9mm), který patřil samici, je 106,5 cm (vypočítáno dle průměru koeficientů více autorů: *Driesch–Boessneck 1974*). Určení stáří umožňuje část maxily s zuby. Prořezaný M3 s nespojitým obrusem ukazuje na stáří něco přes dva roky (dle *Silvera 1969* a *Červeného et al. 1999*). Stejněho stáří je i jedinec jemuž patřily větší zuby zařazené do kategorie *Bos/Bison*. U skotu byly nalezeny „řeznické“ zásahy (zářezy a záseky) na různých částech těla. Svědčí o členění těla na menší části a odřezávání masa. Mezi nimi jsou i zásahy na lebce (na mandibule z kaudálního směru a na praemaxille z ventrálního směru). Fragment diafýzy vřetenní kosti je na obou koncích odsekut těžkým ostrým nástrojem, naopak nepravidelné zářezy ve tvaru šrámů na patní kosti mohly být vytvořeny i neostrým nástrojem nebo měkkým kovovým nožem. Některé zářezy (na distálním metakarpu a na tarzálních kostech) mohly vzniknout i při stahování kůže.

Mezi nepočítanými fragmenty ovce/kozy (*Ovis/Capra*) je bezpečně doložena koza (prstní článek). Distální šířka přítomné holenní kosti je 24,3mm a kost je celkově dosti štíhlá.

Domácí prase (*Sus scrofa f.domestica*) je zastoupeno jedním velmi juvenilním jedincem, jedním juvenilním jedincem a jednou adultní samicí.

¹ práce vznikla v rámci projektu „Význam Labe pro česko–saské kontakty v době laténské“, který podporovala grantová agentura AV ČR, reg. č. A9002809

Pravděpodobně i pes (*Canis lupus f. familiaris*) sloužil jako potrava. Svědčí o tom fragmentární charakter psích kostí a především záseky na spodní čelisti (z laterální i mediální strany). Spodní čelist je (např. v porovnání se zuby) dosti robustní, patří staršímu psu větší velikosti (délka $M_1 = 22,7\text{mm}$, $P1-M3 = 74,9\text{mm}$, výška Mdb za $M1 = 26,7\text{mm}$). Proximální část holenní kosti ($DP = 40,7\text{mm}$) se zdá patřit štíhlejšímu psu spíše střední velikosti (možná jde o jiného jedince než v případě spodní čelisti).

Jediným dokladem ptáka je tarsometatarsus (běhák) samice kura domácího (*Gallus gallus f. domestica*) o max. délce 55,7 mm.

Nejvíce zastoupeným divokým druhem je jelen (*Cervus elaphus*). Vedle fragmentů různých kostí jsou přítomny i téměř celá lopatka ($DHA = \text{min.}300\text{mm}$) a metakarpus ($GL = 300\text{mm}$). Obě tyto kosti (spolu s dalšími) vykazují velké rozměry, svědčící o mohutnosti jedince (pravděpodobně samce). Kromě tohoto velkého jelena jsou v materiálu kosti minimálně dvou jedinců menších. Výsada parohu s odseknutým koncem a dalšími zásahy je ohlazená (není vyloučeno ani ohlazení při používání člověkem, i když sečná plocha a hrana ohlazená není) a zploštělá. Zploštělost parohu je znak typický pro daňka (*Dama dama*) a soba (*Rangifer tarandus*), nicméně na základě srovnání byly tyto druhy vyloučeny (mají jiný tvar, velikost nebo perlení). Extrémní zploštělost (min.průměr/max.průměr 100 = 64%) je stav pro jelena nestandardní, ale vzhledem k velké variabilitě paroží není nemožný. Přítomný fragment spodní čelisti se zuby umožňuje odhadnout věk jedince na 3 až 5 let. Epifýzy postkraniálních kostí jsou srostlé (výjimkou je nepřirostlá distální epifýza metapodia patřící možnému jelenu – kategorie *Bos/Cervus*).

Kosti divokého prasete (*Sus scrofa*) v některých případech opět vykazují (podobně jako u jelena) dosti velké rozměry přítomného jedince (ulna: $DPA = 53,3\text{mm}$, calcaneus: $GL = 101,6\text{mm}$, metatarsus 5: $GL = 87,1\text{mm}$). Druhý doložený jedinec je znatelně menší a možná juvenilní/subadultní. Ačkoliv většinou patří kosti dospělým jedincům/jedinci (přirostlé epifýzy dlouhých kostí), byl přítomen i hrudní obratel s nesrostlým centrem.

Jedna ze zápěstních kůstek tura vykazuje velké rozměry přesahující rozměry domácího skotu. Dle morfologie byl vyloučen zubr, kůstka musí tedy patřit praturu (*Bos primigenius*).

Nález medvěda (*Ursus arctos*) – celkem 2 metapodia – patří v době laténské mezi nálezy vzácné. Bezpečně je doložen ze tří dalších lokalit (Jenišův Újezd – *Beech 1995*; Mšecké Žehrovice – *Beech 1998*; Lanžhot – *Peške NZ*)

U divokých druhů s výjimkou medvěda a pratura jsou doloženy řeznické zásahy. Porovnat můžeme tyto zásahy u jelena a domácího skotu. Ze srovnání plyne, že u jelena (celkem 22 zásahů na třech fragmentech z 22 fragmentů) jsou méně hojné než u skotu (celkem 39 zásahů na devíti fragmentech z 29 fragmentů). U jelena byly např. nalezeny záseky, zářezy a odsekávání na fragmentu parohu (viz výše). U jelena (na bederním obratli) i divokého prasete (na atlasu) je doloženo púlení těla (způsob porcování, které vyžaduje těžké řeznické nástroje a je nesnadno proveditelné v terénu). Zářezy na proximální části pažní kosti bobra (*Castor fiber*) vznikly zřejmě při izolaci končetiny. Celkem byly zásahy nalezeny na 36-ti kostech nebo fragmentech (tj. u 13 % z celkového množství).

Zajímavá je patologie kolem hlavičky žebra velkého savce ve formě patologických nárůstů (osteofytů) a deformací kloubní plochy se známkami eburnace. Patologie lokalizované na zmíněném místě nejsou běžné. Jejich příčiny jsou těžko objasnitelné.

U všech větším počtem fragmentů doložených druhů jsou rovnoměrně zastoupeny všechny anatomické části (viz tab. 1). Zastoupení různých anatomických částí u divokých druhů (např. metapodia u medvěda a divokého prasete a prakticky všechny anatomické části u jelena) a řeznické zásahy (viz výše) naznačují, že zvířata byla po ulovení donesena do sídliště celá (ne jenom určité části těla). Souvislé části skeletů u žádného druhu nalezeny nebyly, pouze výše zmíněný metakarpus jelena a navazující tři prstní články mohou patřit končetině jednoho jedince a dále jediný doklad medvěda jsou dvě metapodia, která by mohla patřit jediné tlapě.

Dobrá zachovalost některých kostí (lopatka jelena a skotu, metakarpus jelena) naznačuje, že kosti (alespoň některé) byly do nálezového kontextu umístěny (odhozeny) a nebyly předtím vystaveny přesunům, okusu, erozi a dalším tafonomickým procesům. Svědčí o tom i přítomnost nesrostlých částí obratle (dva případy) a předpokládaná souvislost některých kostí přední končetiny jelena a tlapy medvěda (viz výše), které by se po relativně krátké době rozpadly a pravděpodobně nenalezly pohromadě. Nicméně relativně hojné lidské zásahy a fragmentárnost většiny fragmentů (srovnatelná se sídlištními nálezy) svědčí o tom, že jde vesměs o kuchyňský odpad. Na osmi fragmentech (skotu,

ovce/kozy, domácího prasete, divočáka, jelena) byl zaznamenán i okus pravděpodobně psy a na třech (zřejmě jen na kostech jelena) okus hlodavci. Okus byl nalezen na různých anatomických částech včetně potravinářsky hodnotnějších partiích těla (stehenní a pažní kost), což svědčí o odhození zbytků jídla psům (nejde-li ovšem o okus divokými šelmami). Na čtyřech fragmentech je patrné opálení malé části fragmentu, jeden fragment je spálen do černa a opálení bylo nalezeno i na dvou zubech (jelena a koně).

Mezi divokými druhy jsou zastoupeny pouze velké druhy a všechny (s výjimkou bobra) jsou typické lesní, to spolu s velikostí některých jedinců (jelena a divokého prasete) svědčí o přítomnosti rozsáhlejších lesních porostů v okolí sídliště v popisované době.

Závěr

V laténském materiálu zvířecích kostí (celkem 256 frag.) ze sondy v poloze Střekov–Podhradí bylo zjištěno vysoké zastoupení divokých druhů (37%), mnohem vyšší než u jiných publikovaných laténských souborů na území Čech, kde bylo dosud zjištěno vždy méně než 5% lovné zvěře. Mezi domácími druhy je nejvíce zastoupen skot následovaný prasetem a koněm. Jediným doloženým ptákem je kur domácí. Relativně hojně kuchyňské zásahy svědčí o tom, že jde o zbytky potravy člověka. Doloženo je i stahování kůže. Potravně byl zřejmě využíván i kůň a pes. Některé fragmenty nasvědčují (alespoň u části souboru) primárnímu uložení (odhození) kostí do náleзовého kontextu. Přítomnost typických lesních druhů (jelen, prase divoké, pratur, medvěd) a velká velikost některých jedinců jelena a divokého prasete dokládají přítomnost rozsáhlejších lesních porostů v okolí naleziště.

Pozn.: Roměry jsou měřeny dle metodiky Driesch (1976), kde jsou vysvětleny i zkratky rozměrů.

Literatura

- Beech, M. 1998: Animal Bones from Mšecké Žehrovice. In: Venclová, N., Mšecké Žehrovice in Bohemia, Kronos B.Y. Editions, 225–258
- 1995: A Matter of Taste? Some Evidence for the Butchery of Horses, Dogs and Bears at the La Tène Settlement of Jenišův Újezd. In: Blažek, J., – Meduna, P. (eds.), Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1983–1992, 165–170.
- Cvrková, M. – Salač, V. 2001: Laténské sídlištní nálezy na Střekově-Podhradí (Ústí n. L.). In: Čech, P. – Smrž, Z. (eds.), Sborník Drahomíru Kouteckému, 67–91, Most.
- Červený, Č. – Komárek, V. – Štěrba, O., 1999: Koldův atlas veterinární anatomie. Avicenum, GRADA Publishing
- Driesch von den, A. 1976: A guide to the measurement of animal bones from archeological sites, 1. Harvard.
- Driesch, A., – Boessneck, J., 1974: Kritische Anmerkungen zur Widerristöhnenberechnung aus Längenmassen vor- und frühgeschichtlicher Tierknochen, Säugetierkundliche Mitteilungen, 22 (4), BLV–Verlagsgesellschaft. München, 325–348.
- Peške, L. 1993b: Hunting Utilisation in the La Tène Period. In: Pavúk, J., 12th UISPP, Bratislava.
- 1991: NZ 4732/91 v Archivu náleзовých zpráv ARÚ Praha
- Silver, I. A. 1969: The Ageing of Domestic Animals. In: Brothwell, D., Higgs, E. (eds.), Science in archaeology – survey of progress and research. Thames and Hudson, London, 283–302

Resumé

Latènezeitliche Tierknochen von Střekov, Kr. Ústí n.L., René Kyselý: Unter dem latènezeitlichen Tierknochenmaterial (insgesamt 256 Fragmente) aus einer geologischen Sondierung in Střekov wurde eine hohe Vertretung von Wildtieren (37%) festgestellt, d.h. viel höher als es bei anderen publizierten latènezeitlichen Knochenkollektionen in Böhmen der Fall ist, wo bis jetzt jeweils unter 5% Jagdwild erwiesen wurde. Von den domestizierten Tierarten sind Rinder am meisten vertreten, dann folgen Schwein und Pferd. Der einzige erweisbare Vogel ist das Haushuhn.

Relativ häufige Spuren nach Fleischzubereitung deuten darauf hin, dass es sich um Nahrungsreste handelt. Es wurden auch Spuren nach Fellabziehen festgestellt. Als Nahrung wurden wahrscheinlich auch Pferd und Hund genutzt.

Einige Fragmente sprechen (wenigstens bei einem Teil der Kollektion) für eine primäre Deponierung (Wegwerfen) der Knochen im Fundkontext.

Die Anwesenheit der typischen Wildarten (Hirsch, Wildschwein, Auerochse, Bär) und eine ungewöhnliche Größe einiger Hirsch- und Wildschweintiere zeugen von ausgedehntem Waldbeständen in der Umgebung der Fundstelle.

	MNI	CELKEM
<i>Equus ferus caballus</i>	1	10
<i>Bos primigenius f. aurochs</i>	2	29
<i>Ovis Capra</i>	5	
<i>Ovis Capra</i>	2	
<i>Capra ssp. / ibex</i>	1	
<i>Sus scrofa f. domestica</i>	3	10
<i>f. Sus scrofa f. domestica</i>	1	1
<i>Canis lupus familiaris</i>	1	4
<i>f. Canis lupus familiaris</i>	1	1
<i>Gallus gallus f. domestica</i>	1	1
<i>Bos sp., Bos/Bison</i>	1	3
<i>Bos/Bison</i>	2	18
<i>Sus scrofa f. ?</i>	1	1
<i>Bos primigenius</i>	1	1
<i>Cervus elaphus</i>	3	22
<i>Sus scrofa</i>	2	11
<i>Castor fiber</i>	1	1
<i>Ursus arctos</i>	1	2
<i>Large mammal</i>		80
<i>Medium mammal</i>		12
<i>Undetermined mammal</i>		44
CELKEM	19	256
Z. total:		
domicid	9	63
divorid	8	37
domicid/divorid	3	20
neurodamo		136